

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Македон В. В.

Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу захисту прав національних меншин в Україні. Крім того, у статті акцентується увага на розкритті сутності й змісту прав національних меншин в Україні та їхнє правове регулювання.

Ключові слова: національні меншини, система гарантій прав і свобод, конституційно-правовий статус, національні товариства.

Статья освещает теоретико-правовой анализ защиты прав национальных меньшинств в Украине. Кроме того, в статье акцентируется внимание на раскрытии сущности и содержания прав национальных меньшинств в Украине и их правового регулирования.

Ключевые слова: национальные меньшинства, система гарантий прав и свобод, конституционно-правовой статус, национальные общества.

The article deals with the theoretical analysis of the legal protection of the rights of national minorities in Ukraine. In addition, the article focuses on the discovery of the nature and content of the rights of national minorities in Ukraine and their regulation.

Keywords: national minorities, the system guarantees the rights and freedoms, constitutional and legal status, national society.

Відповідно до статті 3 Закону України “Про націо-
© В.В. Македон, 2014

нальні меншини в Україні” до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [2].

Захист прав національних меншин - одна з найактуальніших проблем сучасності. Від її розв'язання залежить становище в різних регіонах світу, а багато в чому й сам хід історичного розвитку деяких регіонів. Значення цього питання в справі забезпечення прав людини, підтримання миру й стабільності з кожним роком зростають. Порушення прав національних меншин і зневага до них нерідко викликають серйозні ускладнення, а іноді призводять до трагічних наслідків. Дотримання прав національних меншин є дуже актуальним завданням насамперед для багатонаціональних країн світу, до яких належить і Україна. Загалом, етнонаціональна структура країни включає представників понад 134 національностей [8]. Такий етнонаціональний склад населення України зумовлює здійснення відповідної національної політики, яка базується на принципах недискримінації та толерантності. Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану захисту прав національних меншин в Україні.

Проблеми захисту прав національних меншин серед учених-юристів України досліджували О.М. Биков, В.Ф. Погорілко, Ю.І. Римаренко та інші. Однією зі спроб аналізу проекту закону “Про Концепцію державної етнонаціональної політики України” стала стаття К. Вітмана, в якій автор досліджує місце та роль Концепції в правовій системі України [1, 16].

В Україні у сфері захисту прав національних меншин сформована певна нормативно-правова база, яка переважно відповідає загально визначеним принципам і стандартам міжнародного права. Норми національного законодавства щодо захисту прав національних меншин в Україні містяться в Конституції України 1996 року, в інших правових актах і законах, зокрема таких, як: Декларація про державний суверенітет України (1990 р.), Акт проголошення незалежності України (1991 р.), Декларація прав національностей України (1991 р.), закони України: “Про мови в Україні” (1989 р.), “Про свободу совісті і релігійні організації” (1991 р.), “Про національні меншини в Україні” (1992 р.), “Про інформацію” (1992 р.), “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (1992 р.), “Про телебачення і радіомовлення” (1993 р.), “Про рекламу” (1996 р.), “Про звернення громадян” (1996 р.), “Про місцеве самоврядування в Україні” (1997 р.), “Про видавничу справу” (1997 р.), “Про громадянство України” (1997 р.), “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” (1997 р.), “Про освіту” (1999 р.), “Про загальну середню освіту” (1999 р.), “Про місцеві державні адміністрації” (1999 р.), “Про позашкільну освіту” (2000 р.), “Про охорону культурної спадщини” (2000 р.), “Про охорону дитинства” (2001 р.), а також у Кримінальному, Кримінально-процесуальному, Цивільному, Цивільно-процесуальному та Сімейному кодексах України.

Важливою правовою основою забезпечення прав національних меншин в Україні є: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Факультативний протокол до нього (1966 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.); Конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 р.); Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995 р.), Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992 р.) та інші міжнародні документи, які відповідно

до ст. 9 Конституції України стали складовою частиною національного законодавства [1].

Із здобуттям незалежності України відбулися суттєві позитивні зміни у формуванні системи захисту прав національних меншин, зокрема: сформована належна законодавча база для розвитку національних меншин і забезпечення відповідних їх прав; на конституційному рівні визнано існування національних меншин в Україні та закріплені окремі положення в Конституції України, спрямовані на захист і забезпечення прав національних меншин.

Для України, як і для будь-якої поліетнічної держави, питання національних меншин є актуальним і потребує постійного вивчення й аналізу. Утворення України як самостійної держави поставило на порядок денний як теоретичне, так і практичне завдання - вироблення власної концепції національної політики. Особливістю ситуації полягала в необхідності одночасного пошуку оптимальних шляхів розвитку титульної нації та національних меншин, адже в УРСР, що була складовою Радянського Союзу, українці не були титульною нацією. Це виявлялось, зокрема, у мовній політиці, у системі управління, освіти, коли українська мова цілком спрямовано була витіснена російською. Така політика поширювалась і на рідні мови національних груп, що проживали на території УРСР, представників яких все більше втрачало національну ідентифікацію, поповнювали своєрідну синтетичну групу “радянських людей”.

Для реалізації своєї політики режим СРСР вдавався до масових депортацій. Їх, зокрема, зазнали такі національні групи, що традиційно проживали в Україні, як кримські татари, поляки, німці тощо. Уже в перші роки української незалежності розпочалися реєміграційні процеси - фактичне повернення депортованих з України народів. Водночас відбувається активна міграція з України представників як титульної нації, так і інших етнічних груп. Внаслідок цього внутрішня етнічно-групова структура суттєво змінилася й продовжує змінюватися.

Проблема статусу національних меншин пов'язана з демографічними, соціальними, культурними чинниками, що продукують широкий спектр політичних наслідків.

Права національних меншин є невід'ємною частиною загальної системи прав людини й громадянських прав і свобод. Водночас національні меншини мають деякі специфічні права, які відрізняють їх від більшості громадян держави. Це їхні права в тих сферах, де вони проявляють себе як особлива етнічна група (збереження ідентичності, традицій, мови, культурної спадщини тощо), а також там, де є потреба збалансувати дискриміноване становище меншин порівняно з іншими громадянами. В усіх інших випадках (політичні, соціальні, економічні права) особам, які належать до національних меншин, мають бути забезпечені ті самі права, що й іншим громадянам. Реалізація прав національних меншин може бути надійно гарантована лише за умов їх закріплення у відповідних конституційно-правових актах. Належний їх захист не може бути забезпечений у країнах, де принципи верховенства права не є панівними й де відсутня незалежна, сильна та високо професійна судово-влада.

За змістом і сферою дії права й свободи національних меншин поділяються на: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні та екологічні. За характером суб'єктів і формою здійснення права й свободи національних меншин поділяються на індивідуальні та колективні. Індивідуальні політичні права та свободи національних меншин в Україні є тотожними індивідуальним політичним правам і свободам громадян України.

Індивідуальні й колективні культурні, економічні, соціальні, екологічні права й свободи національних меншин є тотожними індивідуальним і колективним правам і свободам громадян України.

Основними громадянськими правами осіб, які належать до національних меншин, є: право на життя; право рівності перед законом і право на рівний правовий захист; право недискримінації; право на свободу вираження поглядів, думки, совісті й релігії; право на громадянство; право на свободу мирних зборів та асоціацій. До громадянських спеціальних прав можна віднести право вільно вирішувати питання про належність до національної меншини, право на захист від примусової асиміляції.

До основних культурних прав належать: право користуватися своєю культурою, право осіб, які належать до релігійних меншин, сповідувати свою релігію й виконувати її обряди, право користуватися рідною мовою [6, 25].

Основними політичними правами є: право брати участь у виборах - голосувати й висувати свою кандидатуру на основі загального й рівного виборчого права; право брати участь в управлінні країною й державними справами, право рівного доступу до державної служби. До кола економічних прав належить лише право володіти майном як одноосібно, так і разом з іншими.

Усі інші перелічені права осіб, які належать до національних меншин, є спеціальними культурними правами: право на вивчення рідної мови й навчання рідною мовою; право створювати свої релігійні установи, організації та асоціації; право на культурну спадщину; інформаційні права; право брати участь у діяльності урядових організацій як на національному, так і на міжнародно-му рівні; право встановлювати й підтримувати вільні та мирні трансдонні контакти з особами, з якими представники меншин об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки спільна культурна спадщина, та інші права, які разом з основними правами складають право на самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини.

В Україні з прийняттям Декларації прав національностей України, закону України "Про національні меншини в Україні", а згодом і в Конституції України на конституційно-правовому рівні закріплено право національних меншин на об'єднання, на національно-культурну самобутність і національно-культурну автономію. У країні створено понад 400 національних товариств, до того ж понад 30 національних об'єднань мають всеукраїнський статус [5]. Основними видами цих організацій є товариства, спілки, громади. Їх органами є ради, загальні збори, правління. Статути й програми товариств визначають їх як культурні, просвітницькі, соціальні, економічні та інші. Діяльність цих товариств і громад спрямована на задоволення специфічних національних потреб і запитів у сфері культури, освіти, мови, на збереження й розвиток національної самосвідомості, традицій, звичаїв, історичної пам'яті свого народу.

Організаційно-правовими гарантіями прав і свобод національних меншин в Україні є органи державної влади, інші інститути держави та інститути суспільства, суспільного ладу.

Систему гарантій прав і свобод національних меншин становлять: норми-принципи, процесуальні норми, юридична відповідальність і обов'язки [7, 30]. Конституція України та інші нормативно-правові акти гарантують усім національним меншинам як громадянам України рівні індивідуальні політичні, економічні, соціальні та

культурні права. Особливе значення для надання національним меншинам в Україні конституційно-правового статусу мають процесуальні принципи мовисудочинства та рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Усі види юридичної відповідальності як складової конституційно-правового статусу національних меншин в Україні є тотожними юридичній відповідальності, яка характерна й для конституційно-правового статусу громадян України.

Отже, підсумовуючи, вартосказати, що в нинішніх умовах відродження в Україні різних національних спільнот, сучасної еволюції розвитку правового статусу національних меншин важливого практичного й теоретичного значення набуває проблема статусу національних меншин і правового регулювання національно-культурних питань на основі світового та вітчизняного досвіду.

Слід зазначити, що тема захисту прав людини є головною як у міжнародному, так і в національному праві. Права людини набули статусу загальнолюдської цінності. Серед цих прав визначальне місце посідають права людини як члена національної етнічної групи.

Захист національних меншин має, безумовно, політичні засади й пов'язаний зі створенням і збереженням клімату довіри між різними секторами суспільства, але він повинен бути підкріплений відповідним правовим інструментом як на національному, так і на міжнародному рівні.

Особливої актуальності набуває це твердження в умовах політичних подій останніх років. Ні в кого не виникає сумніву, що не врахування інтересів цих груп населення в процесі формування внутрішньої та зовнішньої політики за певних умов може призвести до внутрішньодержавних конфліктів.

З розвитком демократії діяльність національних меншин активізується й цей процес переходить у політичну площину, а тому національні меншини потребують розглядати як потенційно впливовий політичний фактор. За останні роки на Україні чітко простежується тенденція щодо активізації діяльності національних меншин, які виходять на арену суспільно-політичних відносин держави, і, окрім культурних, освітніх і релігійних інтересів, все активніше ставиться питання задоволення політичних інтересів. Це закономірне явище, характерне для усіх суспільств, однак його вирішення великою мірою залежить від рівня демократичності самого суспільства.

Права національних меншин слід розглядати як особливі права - певна форма позитивних дій, спрямованих на те, щоб меншини змогли зберегти свої особливості й традиції, причому права національних меншин так само важливі для забезпечення рівного поводження, як і недискримінація. Реалізація права меншин означатиме також отримання меншинами такого статусу, який би їх задовольняв, а більшістю розглядався як природний, як такий, що гарантує будь-якій меншині можливість вільно користуватися рідною мовою, створювати й керувати своїми навчальними закладами та брати участь у політичному й економічному житті держави.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Про національні меншини в Україні [Текст]: закон України від 25.06.1992 р. № 2495-XII // *Відомості Верховної Ради України*. - 1992. - № 36. - Ст. 529.
3. Вітман К. Державна етнонаціональна політика України

Проблеми становлення правової демократичної держави

ни: черговаспробаконцептуалізації // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. - Одеса, 2009. - Вип. 36. - С. 15-26.

4. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду: [Монографія] / Ю.І. Римаренко, М.М. Вівчарик, О.В. Картунов, І.О. Кресіна, С.Ю. Римаренко, С.О. Телешун, Л.Є. Шкляр; За заг. ред. Ю.І. Римаренка. - К: Ін-т держави і права НАН України, 2000. - 516 с.

5. М'яловицька Н. Права національних меншин: європейський досвід / Н. М'яловицька // Віче. - 2013. - № 17. - [Електронний ресурс]: <http://www.viche.info/journal/3839/>

6. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. - К.: ІнЮре, 1997. - 52 с.

7. Попеску І. Права національних меншин у новій-

Конституції України та перспективи її розвитку // Нова політика. - 1996. - № 5. - С. 29-31.

8. Стан дотримання та захист прав національних меншин в Україні. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. - [Електронний ресурс]: http://www.ombudsman.gov.ua/en/images/stories/07022011/S_Dopovid_2_1.pdf

Македон В.В.

викладач кафедри

державно-правових дисциплін

ОДУВС

Надійшла до редакції: 25.12.2013
